

K. A. GOTTLUND SUOMALAISESTA KANTELEESTA.

Tavattoman laajoissa aineskokoelmissaan, jotka julkaistuina muodostaisivat kymmenisen tuhatta sivua, sekä julkaisuissaan käsittelee K. A. Gottlund mitä erilaisimpia aiheita. Esitän tässä, mitä olen havainnut niissä puhuttavan kanteleesta.

Laajimmin puhuu hän kanteleesta arvostellessaan vv. 1811—12 ruotsinnoksena ilmestynyttä RÜHSIN teosta »Finland och Dess Invånare». Arvostelu ilmestyi upsalalaisessa viikkolehdessä »Svensk Literatur-Tidning» 1817 ja on varsin huomattava. Siinä on pituuttakin lähes sata tiheään painettua palstaa, joista kirjoittaja ominaiseen tapaansa käyttää suuren osan petiitillä painettuihin alimuistutuksiin. Tavallisena kirjana se muodostaisikin noin parin sadan sivun suuruisen teoksen.

Laajin on siinä esitys suomalaisesta jumalaistarustosta ja kansanrunoudesta. Rohkencepa hän ruotsinmaalaisessa kirjallisessa lehdessä esittää suomen kielellä, tosin useimmiten ruotsalaisella käännöksellä varustettuna, runonäytteitäkin. Suomenkielisiä säkeitä on kirjoituksessa kaikkiaan n. 150. Voipa sanoa, että 21-vuotias Gottlund v. 1817 oli pätevin arvostelemaan niitä Rühsin teoksen kohtia, joissa puhutaan suomalaisesta kansanrunoudesta. Sillä hän oli itse kerännyt suuremman kansanrunouskokoelman kuin kukaan muu siihen asti. Hänen

kokoelmansa käsitti silloin n. 500 runoa, loitsuja, lorua, uutta runoa ja laulua. Niissä oli loitsuja runsaasti puolitoista sataa ja vanhoja runoja lähes saman verran.

Arvostelussaan puhuu Gottlund 22. numerossa (toukok. 31 p:nä, palstoilla 339—342) kanteleesta.¹ Julkaisemme tässä alamuistutukset suluissa.

»Kun tekijä (Rühs) puhuu suomalaisten soittimista, väittää hän, että kantele, jossa on viisi teräskieltä, on niistä vanhin, ja jouhikantele, jossa on kaksi jouhista kieltä, nuorin. (Tuon väitteensä näyttää tekijä perustavan siihen, että Julius Pollux Onomast. L. IV, c. IX sanoo, että viisikielinen harppu on pohjoismaisilla kansoilla sangen vanha, josta hän saa aiheen väittää, että se on vanhin.)

Ilmoittaja luulisi päinvastoin. Osaksi sen vuoksi, että jälkimmäinen on tekotavaltaan yksinkertaisempi, mikä on yleensä merkinä vanhemmuudesta, osaksi siksi, että jouhikielet Suomessa ovat vanhempia kuin teräs- tai messinkikielet. (Tekijä itsekkin eräessä sulkumerkkeihin liitetystä kohdassa myöntää, että muinoin yleisesti käytettiin jouhisoitinta.) Ja vihdoin itse nimikin näyttää sitä todistavan. Se johtunee sanasta kanta, frekventatiivimuoto kantele (bära ofta). Luultavasti kantoivat ensimmäiset runolaulajat (bardit) aina harppuansa mukanaan, jolloin jokainen, joka ei tuota soitinta tuntenut, kysyi »mitäs kantelet?» (kannat), josta ehkä kantele-nimitys sai alkunsa. Tämä on sitä luultavampaa, kun jouhikanteleessa on ikäänkuin varta vasten tehty ripa (handtag), ja sitä on mukavampi kuljettaa kuin kanteletta. Kun sittemmin keksittiin messinkikielet, oli välttämätöntä tehdä niiden välillä ero, ja niin toista alettiin nimittää »jauhikanteleeksi» (tagelharpa). Pohjoisissa maakunnissa sitä vieläkin nimitetään kanteleeksi. (Arvostelija on usein suuresti ihmetellen kuullut venäläisiä katrilleja ja

¹ Tätä ovat suppeasti aiemmin koskettelleet A. O. VÄISÄNEN (»Suomen kansan sävelmään keräys», 1917, s. 8) ja OTTO ANDERSSON (»Stråkharpans», 1923, s. 46—8).

muuta vaatimattomia kappaleita esitettävän tällä alkeellisella soittimella, jossa on vain kaksi kehoa jouhikieltä, joista toinen ei voi antaa muuta kuin yhden alkeellisen sävelen, kun siihen ei ylety sormin. Toista voi käytellä (modifera), ei tosin sormien päillä, vaan sormien yläosilla, pistämällä sormet pitkähköön reikään eli kädensijaan. Niin, olemmepa nähneet sellaisen ammattitaiturin, että säätyläiset maalla käyttivät häntä soittajana joulukemuissaan.)

Sellaisia teräskieliä, joista tekijä puhuu, ei arvostelija ole koskaan nähnyt, vaan ainoastaan messinkikieliä. Sellaisia ovat olleet ainakin ne, joita hän itse on nähnyt Savossa ja Karjalassa. (Porthanin De poësi Fennicassa, s. 78, josta tekijä näyttää tämän kohdan kääntäneen, sanotaan chordis orichalcinis instructa; mistä syystä tekijä on kääntänyt orichalcum teräkseksi, kun se merkitsee messinkiä, ei arvostelija tiedä.)

Tekijä väittää Väjnämöjstä suomalaisen harpun tahi kitaran keksijäksi. Sitä kunniaa ei arvostelija häneltä tosin tahdo kieltää, mutta tahtoo silti esittää ne muistutukset, jotka voidaan sitä vastaan esittää.

1:ksi. Ei missään vanhassa runossa sanota häntä sen keksijäksi; vaan päin vastoin, että hänen isänsä *K a l e v a* opetti häntä sen kieliä sormiamaan. Hänestähan sanotaan vain, että hän itse valmisti harppunsa — niinpä tekee vieläkin jokainen talonpoika — ja että hän kyllä osasi sitä käyttää.

2:ksi. Jos Väjnämöjnen olisi ollut sen ensimmäinen keksijä, niin sen olisi vasta silloin pitänyt saada nimensä. Mutta sehän ei pidä paikkaansa. Sillä kun hän alkoi sitä soittaa, ja kaikki kokoontuivat kuuntelemaan suloista soittoa, tehtiin runojen mukaan ensiksi kysymys: »*M i s t ' o n k a n t e l e k o t o i s i ?*» Tässä siis edellytetään, että se oli kantele. Vieläpä kysyttiin, mistä nauhat, kielet, pohja j. n. e. oli tehty. Oli siis ennenkin niitä nähty, koska niillä oli erikoiset nimensä, sillä muuten he olisivat käsittäneet kaiken yhtenäiseksi kappaleeksi, kuten amerikkalaiset nähdessään ensimmäisen ratsastajan luulivat hevosta ja miestä samaan eläimeen kuuluviksi.

3:ksi. Arvostelijasta tuntuu kummalliselta, että tavallisella

jouhikolla saattoi olla niin suuri lumoava voima kuin runoissa kerrotaan — että nimittäin koko luonto kuunteli sen säveliä. Eiköhän ole mahdollista, että Väjnämöjn viikinkiretkillään vieraisissa maissa jostakin sai messinkilankaa ja pani sitä kanteleeseensa, joten sen synnyttämät uudet ja kirkkaat sävelet herättivät hänen maanmiestensä ihmettelyä. Sitä tukee se seikka, että heistä kielet olivat kaikista ihmeellisimmät. Pidettiin varmana, että ne olivat jonkinlaisesta jouhesta, koska niitä käytettiin jouhien tilalla, ja ellei niin luultukaan, ei niille tiedetty muutaakaan nimitystä. Mutta oltiin uteliaita tietämään mitä jouhia ne olivat ja arvailtiin pitkin ja poikin. Muutamat arvelivat, että ne oli saatu jostakin hirvestä tahi merielävästä, »Hiwuxista Hiijen hirwen, Karwoista Merikateen». Toiset päättelivät, että ne olivat hyvästä orhista tai jostakin tarunomaisesta varsasta: »Jouhista hywän orihin, Lemmon warsan wahteista». Jotkut taas (tuumivat niiden olevan): »Siian suonista sinisen, Hiuxiista Hiijen-Nejjon» j. n. e. Niin, arveltiin, että koko harppu oli saatu merenpohjasta ja valmistettu kalanluista: »Teki harpun hauwin luusta, kantelen kalan ewästä». (Arvostelija tahtoo esittää runokatkelman, jossa sanotaan:

»Mist on kantele kotoji?
 Lohen purftofta punajfen;
 Ahwenen kutu kalojfta.
 Mist' on kansi kantelesfa?
 Sären suuren fuomuxejfta.
 Mist' on naulat kantelesfa?
 Hauwin fuuren hampahafta.
 Mist' on kielet kantelesfa?
 Sijan fuonifta finifen,
 Hiuxiifta Hiijen-Nejjon.»)

Tämä näyttää viittaavan siihen, että Väjnämöjn toi harppunsa tahi ainakin sen kielet joltakin meriretkeltänsä. Kysymys on vain siitä, oliko teräs- tahi messinkilanka siihen aikaan tunnettu. — Onhan suomalaisilla oma messinkilankaa merkitsevää sana, vaskilanka, joka ilmaisee, että he jo kauan sen tunsivat.

Nämä ovat m. m. ne vastaväitteet, jotka voidaan tehdä siitä, että Wäjnämöjnen on keksinyt kanteleen.»

Saman tien mainitsee Gottlund, että Rühls »unohtaa suomalaisia soittimia luetellessaan paimensarven. Se on — kuten nimiinkin ilmaisee — tehty pukinsarvesta ja siinä on 4—5 äänireikää; ja vaikkei se läheltä (kuultuna) korvia hivele, kuuluu se matkan päästä, metsästä tahi järven takaa koko kauniilta.»

Otavaan sisältyvää kirjoitusta »Muistutuksia meijän vanhoista kansallisista soittoistamme», jossa puhutaan myös kanteleesta, on A. O. VÄISÄNEN aiemmin yksityiskohtaisesti selostanut (»K. A. Gottlund kansansävelmiemme kerääjänä ja tutkijana», Aika, 1916, ss. 382—92).

Keski-Skandinavian suomalaismetsillä kuljeskellessaan vuosina 1817, 1821—22 tiedusteli Gottlund kanteleita. Hän oivalsi, että oli tärkeätä saada tietää, minkämallisia kanteleita siellä käytettiin, ja verrata niitä ennestään tuntemiinsa. Mutta ne olivat jo metsiltä hävinneet. Kerran hänelle kerrottiin, että Orsan Lehtomäellä (ruotsiksi Björkberg) eräällä Antti Antinpoika Nykäisellä on kantele, jota tämä osasi soittaa. Hän kertoo siitä käsikirjoituksena säilyneessä matkakuvauksessaan »C. A. Gottlunds Dagbok ofver dess resor på Finnskogarna i Sverige och Norrige åren 1817 och 1821»:

»Menimme joukolla Antti Antinpoika Nykäisen taloon kuulaksemme hänen soittavan kannelta. Olin utelias näkemään, oliko se saman näköinen kuin meidän kanteleemme. Isäntä ei ollutkaan kotona, vain hänen kaunis nuori vaimonsa lastensa kera. — Mainittu kantele olikin vain tavallinen viulu, joka täällä oli perinyt tuon suomalaisen nimen.»

Matkustellessaan Värmlannin suomalaismetsissä v. 1905 kyseli tämän kirjoittaja, mitä kanteleesta tiedettiin. Tulos oli

kaikkialla kielteinen. Jotkut vanhukset tunsivat nimen, mutta heillä ei ollut aavistustakaan, minkänäköinen soitin oli ollut, yhtä poikkeusta lukuunottamatta. Kun Jussi Mikonpoika Tarvainen, kotoisin Kekliian (Djekneliden) Nupilta, kuuli fonografistani siihen otettua torvisoittoa, sanoi hän, että se soi kuin »Väinämöisen kandle». Kun kysyin, minkälainen soitin se oli ollut, sanoi Tarvainen isoisänsä kertoneen, että niitä ennen oli metsilläkin ollut, vaikkei tämäkään ollut nähnyt. Ne olivat olleet puusta ja päällä muutama vaskinen kieli; siinä kaikki, mitä muistelmina tiedettiin. On siis luultavaa, etteivät metsäsuomalaiset moniakaan kanteleita tehneet muutettuaan vieraaseen maahan, sillä muuten niitä olisi Gottlundin aikana säilynyt jokunen kappale. Niistä olisi varmaan hyötyä kanteleen tutkimukselle.

Väinö Salminen.
